

Mustafa DERE*

KAPTAN AHAB SENDROMU BAĞLAMINDA EŞBER ÜZERİNE BİR OKUMA DENEMESİ

ÖZET

Bu çalışma Kaptan Ahab sendromu bağlamında Abdülhak Hâmid Tarhan'ın (1852-1937) *Eşber* (1297/1880) adlı manzum piyesini incelemeyi amaçlamaktadır. Resmi tıp literatüründe yer almayan Kaptan Ahab sendromu, Herman Melville'in (1819-1891) *Moby Dick* romanındaki başkişi Kaptan Ahab üzerinden tanımlanan ve bireyin tüm varlığını saplantılı bir hedefe yönelterek her şeyini hiçe sayması şeklinde tezahür eden psikolojik bir durumdur. Çalışmanın temel problemi, bu sendromun psikolojik ve edebî özelliklerinin, *Eşber* karakteri üzerinden nasıl izlenebileceğidir. Bu bağlamda *Eşber* karakterinin Kaptan Ahab sendromu ile ilişkilendirilebilecek davranışlarını/söylemlerini tematik ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla ortaya koymak hedeflenmiştir. Söz konusu yaklaşım, hem edebî incelemelerde disiplinlerarası yöntemlerin uygulanabilirliğini göstermek hem de Türk edebiyatında benzer psikolojik durumların tespiti açısından önem taşımaktadır. Kaptan Ahab ile ilgili literatürün son derece sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Bu kapsamdaki çalışmalar daha çok edebî analizlerden oluşmaktadır. Fakat bazı durumlarda Ahab sendromuna atıf yapılmakta ve sözü edilen durum ile Ahab arasında ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Sınırlılık olarak, incelemede yalnızca Kaptan Ahab ile *Eşber* karakteri arasında birebir karşılaştırmaya gidilmiş, doğrudan doğruya ele alınan konu ile ilgisi olmadığı için tarihsel, sosyokültürel vb. bağlamlar üzerinde durulmamıştır. Sonuç olarak *Eşber*'in Kaptan Ahab'a benzeyen birçok davranışa/söyleme sahip olduğu görülmüş, bu çerçevede yapılan mukayeseli bir okumanın *Eşber* karakterinin daha iyi anlaşılmasını sağladığı fark edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Herman Melville, *Moby Dick*, Abdülhak Hâmid Tarhan, *Eşber*, Kaptan Ahab sendromu

A READING ON EŞBER IN THE CONTEXT OF CAPTAIN AHAB SYNDROME

ABSTRACT

This study aims to examine Abdülhak Hamid Tarhan's verse play *Eşber* in the context of Captain Ahab syndrome. Captain Ahab syndrome, which is not found in official medical literature, is a psychological condition defined by Herman Melville's novel *Moby Dick* and manifested by the protagonist Captain Ahab, whereby an individual directs their entire being toward an obsessive goal, disregarding everything else. The main problem of the study is how the psychological and literary characteristics of this syndrome can be traced through the character of *Eşber*. In this context, the aim is to reveal *Eşber*'s behaviors/statements that can be associated with Captain Ahab syndrome through a thematic and comparative approach. It is important to note that the literature on Captain Ahab is extremely limited. Studies in this scope mostly consist of literary analyses. However, in some cases, reference is made to Ahab syndrome, and attempts are made to establish a connection between the situation in question and Ahab. As a result, it was observed that *Eşber* exhibited many behaviors and statements similar to Captain Ahab, and it was noted that a comparative reading within this framework facilitated a better understanding of the character of *Eşber*.

Keywords: Herman Melville, *Moby Dick*, Abdülhak Hâmid Tarhan, *Eşber*, Captain Ahab syndrome

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/Türkiye, E-posta: mustafadere@odu.edu.tr / Assoc. Prof. Dr., Ordu University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature, Ordu/Türkiye, E-mail: mustafadere@odu.edu.tr

Giriş

İnsan hem beden hem de ruh, akıl ve duygu gibi somut ve soyut unsurlardan oluşmuş komplike bir varlıktır. Birtakım benzerlikler gösterebilmekle birlikte herkesin bedeni farklı olduğu gibi ruhu, aklı ve duygusu da farklıdır. Söz konusu farklılıklar çeşitli hastalıklar, psikolojik aşırılıklar vb. ile de birleşerek bireyin görünümünde, davranış biçiminde, bakış açısında ve karakterinde gözle görülür değişikliklere yol açabilir. Dolayısıyla da olağandan farklı bir görünüm ve karakter modeli ortaya çıkarır. Bu farklı görünümün ortaya çıkmasında esas rol oynayan rahatsızlıklara, psikolojik aşırılıklara, anormal veya kısmen/tamamen hastalıklı bir durumu da ifade edecek şekilde genellikle “sendrom” adı verilir. Sendrom en basit tanımıyla, tek bir neden veya birbirine bağlı nedenler dizisiyle ortaya çıkan ve belirli bir fiziksel, zihinsel hastalık ya da bozukluğu gösteren bir dizi belirti/işaret demektir (VandenBos, 2007, s. 1059).

Sendrom kavramının çok geniş bir yelpazeye yayıldığını söylemek yerinde olur. Konu daha özele indirgenip yalnızca psikolojik sendrom bağlamında ele alınırsa hâlihazırda psikoloji/psikiyatri alanında tanımlanan pek çok sendrom, kişinin iç dünyasındaki bastırılmış duyguların veya çatışmaların dışı vurumu olarak değerlendirilir. Bu bağlamda psikolojik tıp literatürüne geçen birçok sendromdan bahsedilebilir. İncelemeye konu olan ve adını Herman Melville’in (1819-1891) klasikleşmiş romanı *Moby Dick*’in (1851) ikonik kahramanı Kaptan Ahab’dan alan Kaptan Ahab sendromu, her ne kadar resmi tıbbî literatürde tanımlanmış bir kavram olmasa da “obsesyon”, “megalomani”, “bipolar bozukluk”, “post-travmatik stres bozukluğu”, “anti-sosyal kişilik bozukluğu” ve “paranoya/paranoid kişilik bozukluğu” gibi pek çok psikolojik sendromu bünyesinde barındıran yapısıyla dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Geleneksel psikanalitik eleştiri, edebiyatta/edebî incelemelerde, “analiz nesnesine bağlı olarak üç genel kategoriye yönelir: Yazar, okur ve kurmaca kişiler” (Brooks, 2016, s. 31). Bu eleştiri türünün -çalışmanın amacını ilgilendirmesi dolayısıyla- kurmaca kişilere yönelmesinin sebebi okurun edebî eserlerdeki karakterlerin davranışlarını ve kişiliklerini daha iyi kavramasına yardımcı olmaktır (Moran, 2008, s. 156). Başka bir deyişle, okur bu yolla kurmaca kişiye daha etraflı/geniş bir şekilde bakabilmekte, onun ilk bakışta dikkati çekmeyen farklı özelliklerini görme fırsatı yakalayabilmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Kaptan Ahab sendromu resmi tıp literatüründe tanımlanmış veya herkes tarafından kabul görmüş bir kavram değildir. Fakat her halükârda alışılmışın ve olağanın dışında, farklı bir davranış ve hareket biçimine karşılık gelmektedir. Bazı edebî eserlerde Kaptan Ahab karakterinin *Moby Dick*’e yaklaşımına benzeyen davranışlar sergileyen karakterlerle karşılaşılır. Kaptan Ahab sendromu bağlamında başka edebî eserlerdeki karakterlerin ele alınması, Kaptan Ahab ve söz konusu edilecek karakter arasında mukayeseli bir inceleme imkânını da sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Abdülhak Hamid Tarhan’ın *Eşber* adlı meşhur piyesinin dikkat çeken bir nitelik ve mahiyet gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tanzimat Dönemi Türk edebiyatı içinde değerlendirilen Abdülhak Hâmid Tarhan hem şiir hem de tiyatro türünde eser vermiş olsa da daha çok tiyatro yazarı kimliğiyle şöhret bulmuştur. Kenan Akyüz buna bağlı olarak, “Tanzimat tiyatrosunun en mühim ve en verimli şahsiyeti, şüphesiz Abdülhak Hâmid’dir” (Akyüz, 1979, s. 43) demektedir. Abdülhak Hâmid Tarhan, tiyatro ile Paris yıllarında tanışmış ve bu türe şiirden daha çok emek vermiştir. (Doğan, 2020). Kırk kadar eserinin yirmi dördü tiyatro olduğu için eser sayısı dikkate alındığında da onun tiyatroya verdiği değer anlaşılacaktır. (Karaburgu, 2013, s. 271). Tamamı dram türünde olan bu tiyatrolar, “İlk

yazılanlar bir yana bırakılacak olursa, tarihî konuları işleyenler gerek vakaların kuruluş tarzı ve olağanüstü olaylara büyük değer veriş gerek kahramanların karakterlerini işleyişte aşırılığa kaçış ve kişiler kadrosunun genişliği ve gerekse parlak konuşmalara düşkünlük bakımından, tamamıyla romantik dramın tesirindedirler” (Akyüz, 1979, s. 44). İncelemede sözü edilecek olan Eşber karakterine ve onun olağanın dışına çıkan/aşırılığa kaçan hamasi tavrına da bu çerçevede bakmakta yarar vardır.

Kaptan Ahab sendromu ve bunun başka edebî eserlerdeki karşılığı konusuna yeniden dönülecek olursa söz konusu çerçevede sınırlı bir literatür ile karşılaşılır. Bunda Kaptan Ahab sendromunun tam anlamıyla kavramsallaşmamasının da önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Fakat hepsini zikretmek imkânsız olmakla birlikte konunun, daha çok obsesyon açısından değerlendirildiği ve belli ölçüde Kaptan Ahab’ın kişilik özelliklerinin tahliline yönelen bazı önemli tematik çalışmalardan bahsedilebilir. Örnek verilecek olursa Karen F. Jacobson’ın 2005 yılında yayımladığı *Obsessive Compulsive Disorder in Moby Dick, L’Assommoir and Buddenbrooks: Interpreting Novels Through Psychological Categories (Studies in Comparative Literature)* (*Moby Dick, L’Assommoir and Buddenbrooks*’ta Obsesif Kompulsif Bozukluk: Romanları Psikolojik Bağlamda Yorumlamak (Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışmaları) adlı bir kitabı vardır. Sarah K. Lingo 2012 yılında *Nameless, Inscrutable, Uneathly: An Examination of Obsession in Moby Dick* (İsimsiz, Anlaşılmaz, Dünyevî Olmayan: *Moby Dick*’te Obsesyonun İncelenmesi) başlığını taşıyan bir bitirme/lisans tezi kaleme almıştır. Richard A. Burnham’ın 2017 yılında yayımladığı “Reflections on the Psychological Aspects of *Moby Dick*” (*Moby Dick*’in Psikolojik Boyutları Üzerine Yansımalar) başlıklı makale, Goetz Egloff, Trin Fuchs ve Dennis M. Jacobson’ın 2017 yılında yayımladığı “On Psychopathology and Existence: Ahab and Lear” (Psikopatoloji ve Varoluş Üzerine: Ahab ve Lear) adlı Shakespeare’in *Kral Lear*’ını da içine alan mukayeseli çalışma, Dan Allender’a ait “*Moby Dick* and the Psychopathology of Transcendent Rage” (*Moby Dick*’te Sınırları Aşan Öfkenin Psikopatolojisi) adlı 2007 tarihli popüler makale aynı şekilde dikkati çekmektedir. Bu örnekleri fazlasıyla artırmak mümkündür. Türkiye’de ise Yusuf Eradam’ın 2014 tarihli “*Moby Dick* Syndrome: Monomania & Obsessive Compulsive Behaviour in Literature” (*Moby Dick* Sendromu: Edebiyatta Monomani ve Obsesif Kompulsif Davranışlar) makalesi tahlilin ötesine geçerek doğrudan doğruya sendrom meselesini de söz konusu ettiği için bu bağlamda önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Eşber karakterinin Kaptan Ahab sendromu ile ilişkilendirilebilecek davranışları ve söylemleri tematik ve karşılaştırmalı bir yöntemle ortaya konulmaya çalışılmıştır. İncelemenin merkezinde Eşber karakteri olsa da yer yer Kaptan Ahab’ın tepkileri de açıklanmak istenmiş, bu tepkilerin yine Eşber ile olan benzerliği veya ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana bölümü “*Moby Dick*’te Kaptan Ahab’ın Temsili ve Roman Bağlamında Ahab Sendromu Üzerine Bir Değerlendirme” ve “Kaptan Ahab Sendromu Bağlamında Eşber” olmak üzere iki alt başlıktan meydana gelmektedir. Birinci başlık altında Kaptan Ahab’dan bahsedilirken onun adıyla anılan sendrom da açıklanmaya çalışılmış, ikinci başlıkta ise sözü edilen sendrom ekseninde Eşber üzerinden bir karakter tahlili yapılmak istenmiştir. Ortaya konulan yorumları ve değerlendirmeleri somutlaştırmak için de zaman zaman hem *Moby Dick* romanından hem de *Eşber* piyesinden konu ile ilgili alıntılara yer verilmiştir.

1. Kaptan Ahab Sendromu Bağlamında *Eşber* Üzerine Bir Okuma Denemesi

1.1. *Moby Dick*'te Kaptan Ahab'ın Temsili ve Roman Bağlamında Ahab Sendromu Üzerine Bir Değerlendirme

Melville'in 1851 yılında yayımladığı *Moby Dick*'te, Pequod adlı balina avı gemisinin kaptanı Ahab, geçmişte bacağına kaybetmesine neden olan beyaz ispermeçet balinası Moby Dick'i öldürmek için dizginlenemez bir arzu duymaktadır. Mürettebat başlangıçta Pequod ile sıradan bir balina avına çıktığını zanneder. Fakat bir müddet sonra bu yolculuğun bir intikam seferi olduğunu anlar. Kısa süre içinde Kaptan Ahab'ın intikamcı tavrı giderek deliliği andıran bir hâl alır. Nihayetinde Moby Dick ile gerçekleşen karşılaşma, bir felakete yol açar ve Ahab ile birlikte Pequod'u ve neredeyse bütün mürettebatı yok eder. Kaptan Ahab, yıllardır süren takıntısının ve hırsının kurbanı olur.

“Giriş” bölümünde de ifade edildiği gibi bu olay örgüsü içerisinde Kaptan Ahab'ı pek çok psikolojik sendroma sahip bir kimse olarak görmek veya birçok farklı psikolojik sendromun içerisinde tanımlamak mümkündür. Kaptan Ahab, sayısını artırabilmekle birlikte Moby Dick'i öldürmeyi saplantılı bir şekilde hayatının tek ve vazgeçilemez amacı hâline getirdiği için “obsesif kompulsif”, Moby Dick'e meydan okurken büyüklük sanrısına kapılarak kendisini âdeta ilahlaştırması/tanrılaştırması sebebiyle “megalomani”, büyüklük sanrısını gerçeklikten kopma ve duygudurum bozukluğuna taşınması yüzünden “bipolar bozukluk”, geçmişte bacağına Moby Dick'in koparması dolayısıyla yaşadığı travmaya, duygusal acıya ve dizginlenemez intikam hırsına bağlı olarak “post-travmatik stres bozukluğu”, insanlarla sağlıklı ilişki ve iletişim kuramaması noktasında “anti-sosyal kişilik bozukluğu”, balınayı düşman kabul edip tehdit algısı içinde bulunması açısından “paranoid kişilik bozukluğu” gibi kavramlarla birlikte düşünülebilir.

Buradan yola çıkarak Kaptan Ahab'ın romanda kötü, kötücül veya daha ilerisinde şeytanî bir karakter olarak kurgulanmadığını/temsili edilmediğini belirtmek yerinde olur. Kaptan Ahab, yalnızca kendi gerçekliği içinde ve realist bir yaklaşımla ortaya konulan bir karakterdir. Nitekim Marilyn Sewell, “The Ahab Syndrome: Embitterment as Mental Illness” (Ahab Sendromu: Ruhsal Hastalık Olarak Gücenmişlik) başlıklı yazısında talihsiz bir cinayet hadisesinden bahsederken Dr. Michael Linden'dan naklen bu sendromdan mustarip kişilerin genelde iyi insanlar olduklarını, işlerine ya da ilişkilerine emek verdiklerini ve ardından beklenmedik bir kayıp yaşadıklarını söyler (Sewel, 2009). Dolayısıyla Kaptan Ahab'ın Moby Dick dolayısıyla yaşadığı büyük ve tamir edilemez kaybı göz önünde bulundurmak ve onu sendroma itecek/intikam hırsını açık bir şekilde tetikleyecek somut unsurların olduğunu dikkate almak gerekecektir. Nitekim ondaki delilik/çılgınlık Kaptan Ahab, balinanın açtığı yarayla kamarasında kıvrılırken kendisini gösterir. (Lingo, 2012, s. 24). Dolayısıyla Moby Dick'in, Kaptan Ahab'ın bacağına kopartıp ona fiziksel ve dayanılmaz bir acı vermesiyle çılgınlık emareleri göstermesi eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir.

Burada sembolik olarak okunması gereken bir durum da söz konusudur. Kaptan Ahab, Moby Dick'in kopardığı bacağın yerine fildişinden yaptırdığı protez bir bacak kullanmaktadır. Her adımda tok bir ses çıkaran bu protez bacak, ona fiziksel bir ızdırıp da verir. Ahab, âdeta kasıklarının delen sürekli bir acı nedeniyle kendisini erkekliğinden yoksun kalmış hisseder (Weiner, 1992, ss. 1030-1031). Başka bir deyişle Kaptan Ahab, Moby Dick tarafından sakat bırakılıp tahkir edilircesine kolaylıkla mağlup edilmekle kalmamış, aynı zamanda iktidarsızlaştırılmıştır. Yonca Denizarslanı, bu durumun sembolik karşılığını Kaptan Ahab'ın adının Tevrat'a dayanan kaynağını da göz önünde bulundurarak yerinde bir tespitle şöyle açıklamaktadır: “Melville Tevrat kralı Ahab

ile Kaptan Ahab arasındaki bu bağlantıyla kötülüğün doğasına özel bir anlayış ortaya koymaktadır. Kral Ahab'ı yoldan çıkarıp putperestliğe ve şirke yönlendiren karısı İzebel'dir. Pequod gemisindeki İzebel ise Kaptan Ahab'ın yarasıdır. Moby Dick'in kopardığı bacağı Kaptan Ahab'ın teslimiyetini elinden almıştır. Böylece beyaz balınaya karşı duyduğu kin ruhunu kemirirken yaşam istencini kaybetmiştir" (Denizarslanı, 2023, s. 23-24).

Moby Dick romanında Kaptan Ahab'ın, beyaz balinanın peşine düşerken sergilediği olağanüstü/normalin dışına çıkan durumu okura yalnızca davranışlarıyla gösterilmez, aynı zamanda romanın anlatıcı kahramanı konumundaki Ishmael'in ifadeleriyle ve Kaptan Ahab'ın tıratları andıran konuşmalarıyla da ortaya konulur. Bu bağlamda eserde Kaptan Ahab'ı bir roman kişisi olarak yansıtan ve tahlil edilmesine olanak sağlayan birçok çarpıcı ifadeye rastlanmaktadır.

Pequod gemisinin ikinci kaptanı; yani Kaptan Ahab'dan sonra en yetkili kişisi Starbuck, romanda Kaptan Ahab'ın Moby Dick obsesyonuna hiçbir anlam veremeyen ve dolayısıyla ona en çok karşı koyan kişidir. Bu sebeple akıllı, mantığı ve bilinci olmayan, yalnızca iç güdülerıyla hareket eden bir hayvandan öç almaya çalışmayı son derece anlamsız bulur ve romanın "Kaptan Güvertesi" başlığını taşıyan otuz altıncı bölümünde diğer mürettebatın aksine düşündüklerini Ahab'a açıkça söyler. Bu noktada Starbuck, Kaptan Ahab'ın kişilik özelliklerinin ortaya çıkarılması noktasında önemli bir işlev yüklenir: "... 'Öç almak ha! Diye bağırdı Starbuck, 'akılsız bir hayvandan, sana ancak içgüdüsüyle körü körüne saldıran bir hayvandan öç almak ha! Delilik bu! Akılsız bir yaratığa böylesine öfkelenmek, dine imana da sığmaz, Ahab Kaptan.'..." (Melville, 2022, s. 223). Yusuf Eradam'ın da dikkat çektiği üzere, nadiren rastlanan albino bir balina gibi kötülüğü insan dışı bir varlığa yansıtmak, onu kişileştirerek yegâne düşmanı olarak kabul etmek ve bu düşmanı ortadan kaldırmayı, değer ve anlamı yeniden kazanmanın tek yolu olarak kendine intikamcı bir görev biçmek, kişinin kendisine kurduğu monomanik bir tuzaktır (Ayrıntılı bilgi için bk. Eradam, 2014, s. 535-544). Sonuç olarak Starbuck'ın, psikoloji bilimi bağlamında olmasa da bu tuzağın ve Kaptan Ahab'ın paranoid kişilik bozukluğunun bütünüyle farkında olduğu görülür. Starbuck'a göre Kaptan Ahab'ın durumu kesin bir şekilde normalin dışındadır. Fakat Kaptan Ahab, gayesini layıkıyla anlayamadığını düşündüğü ve hatta bu sebeple küçük gördüğü Sturbuck'ın sözlerine çok sinirlenir ve ona cevap olarak Moby Dick'in ruhundaki ve zihnindeki obsesif karşılığını ayrıntılı bir şekilde aşağıdaki sözlerle dile getirir. Bunu Dan Allender'in de belirttiği gibi, "açık bir itiraf" (Allender) olarak kabul etmek yerinde olacaktır:

Beni dinle, küçük pay düşkünü: Gözle görülen şeyler mukavvadan maskeler gibidir ama her olan biten şeyde, her canlı işte, her sugötürmez olayda, bilinen her şeyin içinde, bilinmez bir akıl vardır. Bu akıl, kendi damgasını vurur o akılsız mukavva maskeye. Eğer insan vuracaksa, o maskeye vurmali. Mahpus, zindandan kaçabilir mi duvarı delmeden? Beyaz Balina, benim dört bir yanımla saran o zindan duvarıdır işte. Bunun ötesinde hiçbir şey yok sandığım da oluyor zaman zaman. Ama ne olursa olsun, eziyor beni bu balina, kemiriyor içimi. İnsanı küçük düşüren bir güç görüyorum onda, anlaşılmaz bir kötülük görüyorum onda. İşte bu anlaşılmaz şeyden nefret ediyorum asıl. Beyaz Balina ister kötülüğün bir aracı olsun, ister kötülüğün ta kendisi, ondan alacağım öcümü. Dinsizlikten imansızlıktan söz etme bana, evlat. Beni güneş küçük düşürse, güneşi vururum. Güneş bana düşmanlık ederse, ben de düşman olurum ona; oyunun kuralıdır bu; bu yarışmadan doğuyor her şey. Ama ben bu oyunun da kölesi değilim oğlum. Kimdir benden üstün olan? Gerçeğin sınırları yok. Bakma yüzüme öyle! İfritlerin alev saçan bakışlarından daha berbat bir şeydir bir aptalın alık alık bakışı! (Melville, 2022, s. 223-224)

Buradaki "zindan duvarı" benzetmesinden yola çıkıldığında yine Moby Dick'in Kaptan Ahab'ın ruhunu tamamen sardığı veya ezdiği anlaşılır. Tıpkı bir mahkûmun kendi isteğiyle dışarı çıkamaması gibi Kaptan Ahab da istese bile Moby Dick obsesyonunun dışına çıkamamaktadır.

Hatta Kaptan Ahab için Moby Dick hayattaki tek şey hâline gelmiş, hayatın diğer bütün taraflarını/yönlerini hâkimiyeti altında ezerek görünmez kılmıştır. Ahab ise bu durum karşısında pes edecek ve ruhunu başka bir güce teslim edecek birisi değildir. Bu sebeple söz konusu kısımda kendisini neredeyse tanrılaştırmakta; hayatın kaynağı olan ve birçok kültürde/inanışta mutlak gücü temsil eden güneşe bile meydan okumaktadır. Anlaşılacağı üzere Ahab'ın sözü edilen ifadeleri, onun “megalomani” ve “bipolar bozukluk” sendromları ile ilişkisini de ispat eder niteliktedir.

Kaptan Ahab, “Gün Batışı” adlı otuz yedinci bölümde görüleceği üzere Starbuck'ın, paranoya imasını delilik/çılgınlık kavramıyla özdeşleştirmiştir ve dışarıdan zaman zaman sıradan delilerden biri gibi görünse de kesinlikle aklının başında olduğunu, niyetinin rasyonelliğinden emin olduğunu, ancak Moby Dick'e karşı koymanın anlaşılardan ve alışmış olandan farklı bir delilik çemberi içinde gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Kaptan Ahab'a göre Moby Dick'i ortadan kaldırmak için öncelikle bir çeşit cezbe hâlinde olmaya ihtiyaç vardır: “Giriştiğim işi kendim istedim, istediğimi de yapacağım! Deli sanıyorlar beni. Hele Starbuck inanmış buna. Şeytan var benim içimde; deliliğin ta kendisi, delilerin delisiyim ben. Yalnız kendini inceleyip anlamak için durgunlaşan o yabansı deliliktir benimkisi. Falcılar paramparça olacağımı söylemişler. İşte bacağım gitti. Şimdi falcılık sırası benim: Beni parçalayanı parçalayacağım ben de. Geleceği gören de, gördüğünü yapan da kendim olacağım” (Melville, 2022, s. 228).

Bütün bunların ötesinde Kaptan Ahab'ın, Moby Dick'e duyduğu kin, onun bütün varlığını ele geçirmiş gibidir. “Moby Dick” başlıklı kırk birinci bölümde belirtildiği üzere, Moby Dick'i düşünmeden geçirdiği bir an bile yoktur. Kaptan Ahab acı, kin, öfke, kötülük gibi olumsuz kavramların somut karşılığını Moby Dick'te bulmuştur: “Ahab'ın çılgınlık nöbetleri arasında, bedeninde ve ruhunda duyduğu tüm acıları balinadan ayrı düşünemez olması bu kinin en korkunç yanıydı. Ahab için, yeryüzündeki tüm kötü güçler, ete kemiğe bürünmüştü Beyaz Balina'da. Bu kötü güçler sanki Ahab'ı kemirdikçe kemirmiş, yüreğinin ve ciğerinin yarısını yemiş bitirmişti” (Melville, 2022, s. 248).

Kaptan Ahab'ın, Moby Dick'e bakışı romanın ilerleyen sayfalarında boyut değiştirir; varlığını ele geçiren beyaz balina bir müddet sonra ondan bile bağımsız hâle gelerek Kaptan Ahab'ın benliğini yok eder ve ruhunda, bedeninde kendi hâkimiyet alanını yaratır veya kendi bağımsızlığını ilan eder. “Harita” başlıklı kırk dördüncü bölümde Kaptan Ahab, kendini kaybetmiş gibidir. Artık hiçbir şeyden korkmamakta, hiçbir gücü/otoriteyi/değeri tanımamaktadır:

Ahab, gemide boydan boya çınlayan bir çılgınlıkla, ateş gözlerle kamarasından dışarıya atıyordu kendini, bir yangından kaçarcasına. Şunu da söyleyeyim ki, tüm bunlar, Ahab'ın, kafasına koyduğu işten yıldığını, korktuğunu gösteren belirtiler değil de, çılgınlığının belirtileriydi ancak. Ama o anlarında Ahab'ı yatağından kaçırın, Beyaz Balina'yı ne pahasına olursa olsun öldürme tutkusunun çılgınlığı da değildi. Asıl sıkıntı, içindeki ilk kaynaktan, ruhundan geliyordu. Ruh uykuda, kendi uyanırken, onu sürükleyen, bir araç olarak kullanan düşüncenin köleliğinden kurtuluyor, bir an için o düşüncelerden kaçmak olanağını buluyordu. Ama düşünce ruhtan ayrı bir varlık olamayacağı için, Ahab her ikisini de, istediği tek şeyin boyunduruğu altına almak zorundaydı. Bir amaç uğruna, önüne çıkacak tüm tanrılara, tüm şeytanlara karşı koyacak, hepsine birden kafa tutacaktı. Böylece Ahab'ın tutkusu ondan ayrı, bağımsız bir güç haline gelmişti; öyle ki, Ahab'ın kendisi bile korkup kaçıyordu ondan. Kamarasından fırlayıp çıkan adam, boşalmış bir kabuk, uyurgezer ruhsuz bir varlık gibiydi. Yaşayan bir ışık yok değildi gözlerinde, ama hiçbir şeyi aydınlatamayan bu ışık, karanlığın ta kendisiydi (Melville, 2022, s. 267).

Kaptan Ahab ve Moby Dick ilişkisine dair buna benzer pek çok örnek vermek ve bu kapsamdaki yorumları genişletmek mümkündür. Fakat söz konusu örnekler üzerinden Kaptan

Ahab sendromu adı verilen özel durumla/terimle ilgili genel ve basit bir tanım yapılabilir. Kaptan Ahab sendromu, insanın bütün benliğini/varlığını obsesif bir şekilde tek bir hedefe yöneltip bu uğurda yaşanabilecek zararları da göze alarak sağlığını, aklını, sevdiklerini, daha doğrusu her şeyini feda etme/gözden çıkarma hâlidir ve Abdülhak Hâmid Tarhan'ın *Eşber* piyesinde olduğu gibi başka edebî eserlerde de benzer davranışlar ortaya koyan kişilerle karşılaşılabılır.

1.2. Kaptan Ahab Sendromu Bağlamında *Eşber*

Abdülhak Hâmid Tarhan'ın en meşhur ve en sevilen piyeslerinden biri olan *Eşber*, “manzum ve kavâfi-i mukayyideyi hâvi bir facia-i tarihiyedir” (Tarhan, 1297/1880, s. 1) notuyla 1297/1880 yılında yayımlanmıştır. Orhan Okay'ın da belirttiği gibi, “kahramanlardan *Eşber*'le Sumru arasındaki uzun diyalogu ihtiva eden ‘fasl-ı sâlis’ten ibaret tek perde olarak düşünülmüşse de Namık Kemal’in tavsiyesiyle genişletilmiştir” (Okay, 1995, s. 459). Buna bağlı olarak da dokuz fasıldan oluşmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Eşber*'i Abdülhak Hamid Tarhan'ın, “şüphesiz en orijinal ve muvaffak eseri” (Tanpınar, 2003, s. 572) olarak nitelendirir. Gündüz Akıncı ise onun, “yeni edebiyatımızın şeref direğine çekilmiş başlıca eserlerden biri” (Akıncı, 1954, s. 119) olduğunu söyler. Ayrıca piyes bütünüyle, “istilacı cihangir ile vatanperver arasındaki çatışmayı işlemektedir. Bu bakımdan da nesillerin üzerinde derin bir etkisi olmuştur” (Enginün, 2006a, s. 697).

Eşber'de birçok ülkeyi zapt eden ve dünyada ancak tek lider/hâkim olması gerektiğini düşünen İskender, gözünü bu kez Hindistan'da Keşmir hükümdarı *Eşber*'in küçük ülkesine dikmiştir. *Eşber* ise İskender'in güçlü ve kalabalık ordusu karşısında hiçbir şansı olmamasına rağmen topraklarını kolay kolay teslim etmemekte ve ne olursa olsun ona boyun eğmemekte kararlıdır. Bu sebeple İskender'e karşı halkıyla birlikte topyekûn bir mücadeleye girişir. *Eşber*'in kız kardeşi ve aynı zamanda taht ortağı Sumru, İskender'e âşık olduğu için herhangi bir zarar görmeden teslim olunmasını teklif eder. *Eşber* ise vatana ihanet olarak nitelendirdiği bu teklif karşısında Sumru'yu öldürdükten sonra kalenin burcuna astırır. İskender'in ordusu ile yapılan kanlı savaşın ardından *Eşber* esir düşer ve zincire vurulur. Bu sırada Sumru'nun cesedini gören İskender, atını dört nala ona doğru sürmek ister. Ancak Sumru gibi İskender'e âşık olan İran hükümdarı Dârâ'nın kızı Rokzan, onu durdurmaya çalışırken atının ayakları altında kalarak ölür. İskender, piyesin sonunda *Eşber*'e kılıcını geri verse de *Eşber* bu kılıçla intihar eder.

İskender ve *Eşber*, güç ve askerî yetenek bakımından birbirleri ile denk olmasalar da piyeste mücadele azmi ve hırs konusunda çok benzeyen karakterler/hükümdarlar olarak kurgulanmıştır. Başka bir deyişle, “iki hareket adamı olan İskender ve *Eşber*'in önlerine çıkan engelleri anında yok eden özellikleri ortaktır” (Enginün, 2006b, s. 526). Bununla birlikte İskender'in belli bir amaca bağlı bulunmaksızın istilacı ve yayılmacı olmasına karşın, *Eşber* tavizsiz ve tereddütsüz bir vatanseverdir. Dolayısıyla İskender'in yalnızca istilaya dayanan cihangirliği kurguda olumsuz nitelikte ve belli yönlerden sömürge zihniyeti bağlamında ortaya konulurken, *Eşber* tam tersine vatanseverlik cephesiyle ve idealize edilen bir karakter olarak yansıtılmaktadır.

Söz konusu noktada *Eşber*'in karakter yapısı/mizacı ve hareket tarzı üzerinde ayrıca durmak gerekir. *Eşber*, vatanını her koşulda korumak gerektiğini düşünüp vatan sevgisini her şeyden üstün tutsa da zaman zaman farkında olmadan kendisini kişisel intikam alma duygusuna teslim eder. Yani onun ideallerinin yer yer zaafa veya irade zayıflığına dönüştüğü görülür. Ayrıca *Eşber*, hislerine mantığından fazla önem/öncelik verir. Ondaki adalet duygusu bir müddet sonra yerini kör bir öfkeye ve kin duygusuna bırakır. İntikam duygusu ise vatanını ve halkını düşmana karşı

korumak da dâhil olmak üzere hiçbir fayda sağlamaz, yalnızca yıkıcı sonuçlar doğurur. Eşber, hiçbir surette kazanma ihtimali olmadığını bilmesine rağmen İskender'e karşı amansız bir mücadeleye kalkışır. Dolayısıyla da aslında, “insanî vasıflardan soyutlanarak idealize edilmiştir” (Karaburgu, 2012, s. 230). Bu ve buna benzer hususlar, Eşber'i bazı yönlerden Herman Melville'in *Moby Dick* adlı romanının önemli kahramanı Kaptan Ahab'a ve onun adıyla anılan sendroma yaklaştırır.

Piyeste Eşber ve Kaptan Ahab benzerliğini ortaya koyan birtakım dikkat çekici örneklerle karşılaşılmaktadır. Öncelikle Eşber'in ülkesi askerî güç bakımından İskender'in ordusunun yanında mukayese edilemeyecek kadar çok zayıftır. Dolayısıyla yukarıda da sözü edildiği gibi Eşber, İskender'e karşı zafer kazanamayacağını en baştan beri kesin bir şekilde bilmektedir. Fakat buna rağmen vatan sevgisi sebebiyle boyun eğmeyi kabul etmez. Hatta İskender, Eşber'in kendisine karşı mücadele edecek olduğunu duyunca çıldırması olabileceğini düşünerek bunu büyük bir hayretle karşılar ve megalomanik de bir tavırla/üslûpla şunu söyler: “Hiç ibreti yok mu şöhretimden? / Gafil mi yoksa kudretimden?” (Tarhan, 1945, s. 34). İskender'e göre onun cihangirliğini, askerî başarılarını yeryüzündeki herkes bilir ve Eşber'in de bunun farkında olarak hareket etmesi gerekir. Aksi takdirde İskender'in ele geçirdiği bütün topraklarda olduğu gibi kaçınılmaz bir biçimde bunun acı sonuçlarına katlanmak, yani mağlup olmak zorunda kalacaktır. Dolayısıyla İskender'in ağzından söz konusu edilen mısraların, içinde örtük bir tehdidi barındırdığı söylenebilir.

Sumru da Eşber'i İskender ile mücadeleden vazgeçirmek için ısrarla aynı mesele üzerinde durur. İki kuvvet arasındaki orantısızlığa dikkat çeker ve İskender'in karşısında ellerinden hiçbir şey gelmeyeceğini vurgular. İskender, Eşber'i ve onun ülkesini olağanüstü bir çaba harcamadan ve hatta çok kolay şekilde yok edebilecek bir güce sahiptir: “Sen âciz, o galib-i tüvânâ / Eyler bizi bir vuruşta ifnâ” (Tarhan, 1945, s. 57). Buradaki ifadelerde bir tezat söz konusudur. Eşber, “âciz”, İskender ise “gâlib-i tüvân” yani, güç sahibidir. Bahsi geçen tezat, İskender ile Eşber mücadelesinin sonu/akıbeti hakkında okura açık bir fikir vermektedir. Eşber, Sumru'nun sözlerine kulak asmayıp direnme kararından vazgeçmezse hikâyenin sonunda İskender için muzafferiyet, Eşber için ise mağlubiyet ve ölüm mukadderdir. Nitekim “bir vuruşta yok etmek” ifadesinin de Eşber'in İskender karşısındaki güçsüzlüğünün boyutunu gösterdiği görülür. İskender mücadeleye giriştiğinde vakit kaybetmeden amacına tek hamlede ulaşabilecektir.

Piyestin sonunda, “Galip sayılır bu yolda mağlup!” (Tarhan, 1945, s. 105) sözleriyle zorbalığa karşı mücadele etmenin de galibiyetten sayılacağını ifade eden Eşber, cesaretinin büyüklüğünü ispat etmek için güç konusundaki büyük orantısızlığı İskender'e karşı bizzat kendisi dile getirir: “Fikr et: Bu muhatabın olan merd / Üç yüz bin adûya karşı bir ferd!” (Tarhan, 1945, s. 105). Anlaşılabileceği üzere Eşber'e göre önemli olan, İskender'e galip ya da mağlup olmak değil ona karşı mücadele etmektir. İskender'e, dolayısıyla zorbalığa karşı mücadele eden ve boyun eğmeyen kişi hakkını ve namusunu savunduğu için her halükârda “galip” sayılacaktır. Burada Eşber'in “Galip sayılır bu yolda mağlup!” (Tarhan, 1945, s. 105) sözlerinin zaman içinde âdeta mısra-i berceste niteliğini kazandığını ve Eşber piyesi söz konusu olduğunda her zaman öne çıktığını belirtmek de yerinde olur. Nitekim Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin öncü şairi Faruk Nafiz Çamlıbel, “Devler” başlıklı şiirinde, “Mağlup ile galip bu kızıl sahnede birdir / Ufkunda bu cengin doğacak aynı fecirdir.” (Çamlıbel, 1959, s. 65) mısralarına yer vermekte ve Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Eşber'e söylediği sloganik mısraya telmihte bulunmaktadır. Eşber'in buradaki

tavrı ise çıktığı tehlikeli yolda karşılaşabileceği tüm zararları ve kayıpları göze alan ve hiçbir şart altında hırsından vazgeçmeyi kabul etmeyen Kaptan Ahab'ın tutumuna benzemektedir.

Moby Dick'in sonunda Kaptan Ahab'ın büyük bir hüsrana uğrayarak canıyla birlikte gemisini ve mürettebatını da kaybetmesi gibi, Eşber de başta kız kardeşi Sumru olmak üzere sevdiklerini ve savaşın sonunda tamamen harabeye dönen ülkesini kaybeder. Sonuç olarak Kaptan Ahab da Eşber de birbirine benzer şekilde, yaklaşan büyük bir felaketin olduğunun tamamen bilincindedir. Buradaki durum sıradan bir inat ve direnç olarak açıklanamayacak kadar derinlik taşımaktadır ve bir tür obsesyona/takıntı hâline dönüşmüştür. Söz konusu yönüyle Eşber'in, Kaptan Ahab sendromunun trajik bir yansımasını bünyesinde barındırdığı söylenebilir.

Eşber'in, Kaptan Ahab sendromu çerçevesinde ele alınabilmesine olanak sağlayan bir başka önemli ve dikkat çekici husus, kız kardeşi Sumru'ya karşı gösterdiği acımasız tavidir. Eşber, Sumru'yu her ne kadar vatana ihanet ettiği gerekçesiyle öldürse de metin merkezli bir okumanın belli ölçüde dışına çıkılırsa bu ölüm şekli ve sonrasında yapılanlar onun adalet duygusunun şaştığını ya da öfkesinin adalet anlayışının önüne geçtiğini göstermektedir. Eşber söz konusu süreçte son derece acımasızdır ve dizginlemediği ya da dizginlemek istemediği bir intikam duygusu içindedir.

Sumru, Eşber'in teslim olmasını istediğinde ve İskender'e âşık olduğunu itiraf ettiğinde, Eşber onu soğukkanlılıkla ikna etmeye veya içinde bulunduğu durumun yanlış olduğunu anlatmaya çalışmaz. Öfkeyle bunun vatana ihanet olduğunu söyleyerek Sumru'yu hemen cezalandırır; onu hançerleyerek oracıkta öldürür. Ancak bununla da yetinmez ve şehri istila etmeye hazırlanan İskender'e büyük bir acı çektirmek için Sumru'nun cesedini kalenin burcuna astırır. Üstelik Eşber, Sumru'nun asılı bedenini aynı soğukkanlılıkla bir alay konusu hâline getirir. Bu nedenle de son derece ironik bir tavırla asılmış hâldeki Sumru'nun, sevgilisi İskender'i selamladığını ifade eder: “Ma'zûr ola ettiği cesâret / Ma'şûku için selâma durmuş!” (Tarhan, 1945, s. 104). Aynı bahsin devamında Sumru'ya salıncak kurduklarını da dile getirecektir: “Emvâtın içinde. Biz de ancak / Kurduk ona böyle bir salıncak!” (Tarhan, 1945, s. 105). Salıncığın başta çocuklar için bir eğlence aracı olarak tanımlandığı göz önünde bulundurulduğunda Sumru üzerinden yapılan acı ironi okurun gözünde daha anlamlı hâle gelmektedir. Bununla birlikte Sumru'ya kurulan salıncak, herhangi bir eğlence alanında değil, birçok insanın hayatını kaybettiği savaş meydanında oldukları için “emvâtın”, yani ölümlerin arasındadır.

Kaptan Ahab'ın olağanüstü/doğaüstü güce sahip beyaz ispermeçet balinası *Moby Dick*'i azılı bir düşman olarak görmesi gibi, İskender de Eşber için çok kuvvetli ama aynı zamanda istilacı ve açgözlü bir düşmandır. Sumru'nun İskender'e olan aşkı, yerine göre nesnel ve ihtimal dâhilindeki bir durumu ifade etmekle birlikte Eşber, İskender'e duyduğu büyük öfke sebebiyle Sumru'nun aşkını/duygularının samimiyetini tamamen görmezden gelir ve kız kardeşini yok edilmesi gereken düşmanla özdeşleştirir. Başka bir deyişle genç kadını düşmanın bir parçası olarak kabul eder. Sumru'nun öldürülüp ortadan kaldırılması ve cesedinin trajik/sarkastik bir şekilde teşhir edilmesi İskender'e çok büyük bir acı verecektir. Ayrıca bu hadise ile Eşber, İskender karşısındaki kaçınılmaz yenilgisinin yükünü hafifletmeyi, Eşber'in ülkesini ele geçirdikten sonra Sumru ile mutlu bir birliktelik kurmayı hayal eden İskender'in hevesini yarım bırakmayı amaçlamaktadır. Eşber bu büyük hazzı yaşamak için kardeşlik bağını bir anda hiçe sayar. Hem cinayeti işlerken hem de Sumru'nun ölümü sonrasında Kaptan Ahab'ı andıracak ve dolayısıyla bu

sendromla ilişkilendirilebilecek şekilde bütün aklı melekelerini ve vicdanını/sağduyusunu kaybetmiş gibi davranır.

Daha önce vurgulandığı üzere, bu yorumu yapabilmek için metin merkezli okumanın nispeten, hatta büyük ölçüde dışına çıkılmalıdır. Çünkü Eşber, Abdülhak Hamid Tarhan'ın ortaya koyduğu ve kurguladığı çerçevede, vatani için akrabalık, kardeşlik bağını dahi hiçe sayabilen, vatan sevgisini diğer bütün sevgilerin ve değerlerin üstünde tutan büyük bir kahramandır. Eşber'in vatani için kız kardeşi Sumru ve kendi canı da dâhil olmak üzere feda edemeyeceği hiçbir şey yoktur.

İskender'in Keşmir'e saldırısı da Eşber'in kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu saldırı tehdidi kendisini gösterdiğinde onun, sonuçları önemsemeyen hareket eden, hatta irrasyonel şekilde cesaret gösteren bir kimse olduğu anlaşılır. Savaş sonrasındaki yıkımı ve kayıpları göze alarak teslim olmaması bunun en açık ve en önemli delilidir. Ağabeyinin, İskender'e asla boyun eğmeyeceğinden emin olan ve onu çok iyi tanıyan Sumru, İskender ile konuşurken Eşber'den şu sözlerle bahseder: "Her sūyuna eylesen isâbet / Senden o yine çekinmez elbet" (Tarhan, 1945, s. 35). Bu mısralar, İskender'e hitaben her darbende ve her hamlende başarı sağlasan bile Eşber yine de senden çekinmez/korkmaz anlamına gelir. Eşber, karşısında hangi kuvvet olursa olsun ölümüne kadar asla pes etmeyecektir.

Nitekim Sumru, İskender'e teslim olmasını istemek için Eşber'e gittiğinde ondan beklediği cevabı alır. Eşber'in İskender'den aman dilemek ve savaşmadan ülkesini ona bırakmak gibi bir ihtimali yoktur. Genç hükümdar bu sebeple şu sözleri söyler: "Yol vermese de zaman halâsa / Etmem taleb-i emân hülâsa!" (Tarhan, 1945, s. 60-61). Yani zaman kurtuluşa yol vermese bile yine de aman dilemeyecektir. Savaşın sonunda Eşber, İskender'in askerlerine esir düştüğü hâlde dahi teslim olmayı kabul etmez ve mücadelesini ölene dek sürdürmeye kararlı görünür. Bu sebeple Eşber'i zincire vurup getiren süvari onun için, "Râm olmuyor, ölmeye müheyya!" (Tarhan, 1945, s. 88) demektedir. Eşber boyun eğmek ve itaat etmek yerine ölmeyi tercih etmektedir. Her şey somut bir şekilde sona erdiği hâlde Eşber'in boyun eğmeme konusundaki tutumunu sürdürmesi, onun kişilik özelliklerini anlama açısından son derece dikkate değerdir.

İskender, Eşber'in kendisine karşı mücadele edeceğinden emin olmakla birlikte ondan bu kadar büyük bir direniş beklemez. Özellikle Sumru'nun cesedinin kalenin burcuna asılmış olması, hâliyle onu hayrete düşürür. Burada İskender'in Eşber için kullandığı "kudurmuş" ifadesi son derece dikkat çekmektedir: "Eşber, bu herif demek kudurmuş!" (Tarhan, 1945, s. 101). "Kudurmak", bilindiği üzere tıbbi bakımdan kuduz adı verilen ölümcül hastalığa yakalanmak anlamına gelse de mecazen, "gücünü artırmak, tehlikeli bir durum almak, tehlikeli bir duruma gelmek" (TDK, 2011, s. 1516) demektir. Bu ruh hâli içinde olanlar aynı zamanda kontrollerini kaybetmişler ve öfkeden, etraflarındaki hiçbir şeyi göremeyecek duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla bahsi geçen ifade Eşber'in bu süreçte dönüştüğü kişiliği isabetli bir şekilde özetler niteliktedir.

Burada yine Kaptan Ahab'ı hatırlatacak bir durum görülür. Eşber'in öfkesinin ve hırsının tehlikeli bir boyuta ulaştığı noktada onda bir tür çılgınlık veya cinnet hâli gözlemlenir. Eşber, İskender'e esir düştükten sonra dahi teslimiyeti/itaati kesinlikle kabul etmez ve bu durumu gururuna yediremez. Careyi kendi varlığını bir an önce ortadan kaldırmakta bularak İskender'in, ona kahramanlığına duyduğu saygı sebebiyle geri verdiği kılıcıyla gözünü kırpmadan intihar eder. Eşber'in sonu Kaptan Ahab'ınki kadar destansı değildir. Fakat onunkinden daha trajik ve

onurludur. Bununla birlikte benzer bir çılgınlık ve hatta yer yer delilik hâli Kaptan Ahab için de söz konusudur.

Kaptan Ahab, özellikle Moby Dick ile karşılaşmasının yakın olduğunu hissettiğinde veya onunla çok yakın bir zamanda hesaplaşabileceğini anladığında âdeta akli başında olmayan, gözü dönmüş bir kimse görünümü arz eder. *Moby Dick*'in "Pasifik Okyanusu" başlığını taşıyan yüz on birinci bölümündeki Kaptan Ahab ile ilgili bazı ifadeler bunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır: "Artık bu son sular üstüne açılıp, Japon av alanlarına doğru yol alan yaşlı adamın saplantısı büsbütün azıyordu. Dudakları bir mengenenin dişleri gibi kenetleniyor; alındaki damarların deltası, taşkın ırmaklar gibi kabarıyordu. Uykularında bile keskin çılgılığı teknenin önünde çınılıyordu: 'Çekilin geriye! Beyaz balina pıhtılaşmış kan püskürtüyor!'..." (Melville, 2022, s. 581). Bütün bunlara ek olarak kahramanların trajik sonlarından hareketle hem Eşber'in hem de Kaptan Ahab'ın gururunun ve benliğinin teslimiyet ve mağlubiyet fikriyle zedelendiğini söylemek yerinde olur. Her iki kahraman da giriştikleri mücadelenin sonunda hayatını kaybeder. Biri kendi kılıcıyla ölür, diğeri beyaz balinayla birlikte sulara gömülür.

Sonuç

Bir edebiyat metnini başka disipline ait bir kavram veya kuram çerçevesinde okumak, okur açısından o metinle ilgili farklı yorumlar ve değerlendirmeler geliştirilebilmesini sağlar. Bu durum doğal olarak metnin daha iyi anlaşılmasını ve yeni anlam katmanlarının ortaya çıkarılmasını beraberinde getirir. Söz konusu noktada edebî eser üzerindeki psikanalitik okumaların/bakış açısının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Psikanalitik okuma, edebiyat metinlerinin olay örgüsü odaklı yüzeysel yapısının ve içeriğinin ötesine geçerek özellikle karakterlerin bilinçdışı durumlarıyla ilişki kurar. Bu sayede çoğunlukla kurgudaki kişilerin çok farklı yönleriyle karşılaşılır.

İncelemede de vurgulandığı üzere, tıp literatüründe tanımlanan bir sendrom olmasa da Herman Melville'in *Moby Dick* romanındaki Kaptan Ahab karakterinden esinlenilerek oluşturulan Kaptan Ahab sendromu hem psikanalitik yorumlara hem de başka edebî metinler ile yapılacak mukayeseli okumalara imkân tanımaktadır. Kaptan Ahab sendromunun obsesyon, megalomani, bipolar bozukluk, post-travmatik stres bozukluğu, paranoid kişilik bozukluğu gibi birçok psikolojik sendromu içinde barındıran karmaşık bir yapıya sahip olduğunu belirtmek gerekir. Kaptan Ahab, bu sendromları bünyesinde taşıdığı işaret edecek şekilde, beyaz ispermeçet balinası Moby Dick'i öldürmekten başka hiçbir şey düşünemeyecek kadar saplantılı, kendisini zihninde tanrılaştırabilecek kadar kibirli, hedefi uğrunda benliği de dâhil olmak üzere her şeyi hiç sayabilecek kadar karmaşık ruhlu, geçmişte yaşadığı olayın öcünü almayı hayatının tek amacı hâline getirecek kadar intikamcı, doğaüstü bir güçle savaştığını bilmesine rağmen bundan korkmayacak ve buna teslim olmayacak kadar çılgınlık derecesinde cesur biridir.

Abdülhak Hamid Tarhan'ın *Eşber* adlı meşhur piyesinin başkişisi Eşber, başta saplantı duygusu ve intikam hırsı olmak üzere bazı yönlerden Kaptan Ahab ile benzerlik gösterdiği için belli ölçüde onun adıyla anılan sendrom ile -Kaptan Ahab sendromu- ilişkilendirilebilir. Zira ülkesini ele geçirmeye hazırlanan İskender'e karşı, Kaptan Ahab'ın Moby Dick ile mücadelesini hatırlatacak şekilde amansız bir mücadele verir. Mücadelesinin sonunda Kaptan Ahab gibi mağlup olsa da son nefesine kadar büyük bir kararlılıkla ve saplantılı bir hırsla mücadelesini sürdürür. Kaptan Ahab'ın Moby Dick ile mücadele ederken gösterdiği gözü kara tavrını Eşber, İskender'e karşı ülkesini korumaya çalışırken gösterir. Hatta Kaptan Ahab'ın, Moby Dick'in peşine düşerken kendi hayatı ile ilgili her şeyi gözden çıkarması gibi Eşber de her ne kadar vatani uğruna da olsa

hiç kimseyi tanımaz; İskender'e acı çektirmek için kız kardeşi Sumru'yu öldürüp kalenin burcuna asmaktan çekinmez.

Çalışmanın başında da ifade edildiği gibi hâlihazırda Kaptan Ahab ile ilgili yapılan değerlendirmeler/incelemler daha çok anlatıbilimsel ve tematik nitelikte olup Kaptan Ahab'ın kişilik özelliklerini/mizacını tahlil etmeye veya onun adıyla anılan sendromu psikanalitik çerçevede tanımlamaya yöneliktir. Benzer bir durumun *Eşber* için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu piyes incelenirken kaynaklarda daha çok piyesin başkişisi Eşber'in karakter özellikleri, olaylar karşısında gösterdiği tavır ve tepkileri üzerinden kahramanlık/vatanseverlik olgusu ekseninde tespit edilmeye çalışılmıştır. Fakat "Giriş" bölümünde de değinilen Goetz Egloff, Trin Fuchs ve Dennis M. Jacobson'ın 2017 yılında yayımladığı "On Psychopathology and Existence: Ahab and Lear" (Psikopatoloji ve Varoluş Üzerine: Ahab ve Lear) adlı çalışma hariç tutulursa mukayeseli veya mukayesenin de ötesinde söz konusu sendrom çerçevesinde başka bir edebî eserdeki karakterin incelendiği değerlendirmelere rastlamak güçtür. Nitekim bu çalışma ile Eşber karakterinin daha iyi ve derinlikli şekilde analiz edilmesi amaçlandığı gibi, -tamamen iddiasız bir yaklaşımla- orijinal olduğu düşünülen veya daha doğrusu orijinal olması hedeflenen bir bakış açısı ortaya konularak bunun benzer başka çalışmalara örnek oluşturması da hedeflenmiştir. Zira dünya edebiyatında olduğu gibi Türk romanında, hikâyesinde ve tiyatrosunda Kaptan Ahab sendromu çerçevesinde ele alınabilecek başka kişilerle de karşılaşmak şüphesiz ki mümkündür. Türü değişebilmekle birlikte bazı edebî eserlerdeki kurmaca kişiler, herhangi bir kişi veya nesne karşısında Kaptan Ahab'a benzer şekilde saplantılı bir davranış ortaya koyabilirler. Bu davranış biçiminde, muhatap kişi veya nesne dışındaki her şey görmezden geldiği için benimsenen tavır, zaman zaman öznenin ve sevdiklerinin hayatına dahi mal olabilir. Söz konusu sendrom çerçevesinde özneyi ve onun davranış biçimini yorumlamanın hem karakterin hem de genel olarak eserin daha iyi anlaşılması bağlamında katkı sağlayacağı açıktır.

Extended Abstract

This study aimed to investigate Abdülhak Hâmid Tarhan's (1852-1937) poetic play *Eşber* (1297/1880) from the perspective of Captain Ahab syndrome. Captain Ahab syndrome, although not officially recognized in medical literature, is described in Herman Melville's (1819-1891) novel *Moby Dick* through the character of Captain Ahab. It refers to a person who dedicates their entire life to an obsessive goal, risking their health, mind, loved ones, and ultimately their life. This specific condition includes various psychological syndromes such as obsession, megalomania, bipolar disorder, post-traumatic stress disorder, and paranoid personality disorder. The primary focus of the study is how the psychological and literary traits of Captain Ahab syndrome can be observed through the *Eşber* character. Therefore, this study aimed to analyze the behaviors and discourses of the character *Eşber* that can be linked to Captain Ahab syndrome using both thematic and comparative methods. This approach is significant for proving the applicability of interdisciplinary methods in literary analysis and for identifying similar psychological conditions in Turkish literature.

There is limited literature on Captain Ahab syndrome and its counterparts in other literary works. The most important factor here is probably that Captain Ahab syndrome has not yet been fully defined. The studies that can be applied within the framework above mainly examine the subject from the perspective of obsession or focus on the personality traits of Captain Ahab in a literary and thematic context. Furthermore, there are some cases where references are made to

Captain Ahab syndrome, and comparisons are drawn between the condition mentioned above and the character of Captain Ahab.

The review only compares Captain Ahab and Eşber directly, focusing on Eşber and emphasizing his similarities to Captain Ahab, as well as behaviors and statements that can be identified within the syndrome. However, Captain Ahab's reactions were also analyzed in some sections, and the similarities or links between these reactions and those of Eşber were further clarified. Historical, sociocultural, and other factors were not assessed because they were not directly relevant to the subject matter. The core part of the study includes two sections: "The Representation of Captain Ahab in *Moby Dick* and an Evaluation of the Ahab Syndrome as a Literary Phenomenon" and "Eşber in the context of the Captain Ahab Syndrome." The first section discusses Captain Ahab and attempts to explain the syndrome named after him, while the second section analyzes a character based on these syndromes, focusing on Eşber. Quotes from both the novel *Moby Dick* and the play *Eşber* were included at times to illustrate the comments and evaluations made.

Captain Ahab is a man so obsessed with killing the white sperm whale Moby Dick that he cannot think of anything else; he is so arrogant that he can deify himself in his mind, and so complex that he can disregard everything, including his own self, in pursuit of his goal. Revengeful, making avenging a past event the sole purpose of his life, and so brave that he is not afraid of fighting a supernatural force, even though he knows he cannot defeat it, and will not surrender to it. The main character of Abdülhak Hâmid Tarhan's famous play *Eşber*, who shares certain similarities with Captain Ahab -particularly his obsession and thirst for revenge-can be partially associated with the syndrome named after Captain Ahab, known as Captain Ahab syndrome. This is because he wages a relentless battle against Alexander, who is preparing to take over his country, reminiscent of Captain Ahab's struggle with the white whale, Moby Dick. At the end of his struggle, though he is defeated like Captain Ahab, he keeps fighting with strong determination and obsessive ambition until his last breath. Eşber shows the same fearless attitude that Captain Ahab displayed during his battle with Moby Dick as he tries to defend his country against Alexander. Much like Captain Ahab, who sacrifices everything in pursuit of Moby Dick, Eşber does not spare anyone, even if it means sacrificing his morals for his country. He doesn't hesitate to kill his sister, Sumru, and hang her from the castle tower to make Alexander suffer.

This study aimed to examine the character of Eşber in greater depth and detail, while offering a perspective that is considered original or, rather, strives to be original, in a straightforward and modest manner, to serve as a model for similar studies. After all, just like in world literature, other characters who can be seen as part of the Captain Ahab syndrome can undoubtedly be found in Turkish novels, stories, and plays. The fictional characters in some literary works, despite differing by genre, may display obsessive behavior similar to Captain Ahab's obsession with a person or object. This behavior pattern that ignores everything except the person or object being addressed can sometimes even lead to the subject and their loved ones losing their lives. As part of this syndrome, interpreting the subject and their behavior will help achieve a better understanding of both the character and the work as a whole.

Kaynakça

- Akıncı, G. (1954). *Abdülhak Hâmit Tarhan Hayatı, Eserleri, Sanatı*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Akyüz, K. (1979). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Allender, D. *Moby Dick and the Psychopathology of Transcendent Rage*. <https://theotherjournal.com/2007/10/moby-dick-and-the-psychopathology-of-transcendent-rage/> (Erişim Tarihi: 19.07.2025).
- Brooks, P. (2016). *Psikanaliz ve Hikâye Anlatıcılığı*. (H. Demir Atay-H. Atay, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Çamlıbel, F. N. (1959). *Heyecan ve Sükûn*. Yeni Matbaa.
- Denizarslanı, Y. (2023). Hinç Asabiyeti ve Kaptan Ahab: Herman Melville'in *Moby Dick*'inde Amerikan Kahramanının Düşüşü. *New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 8 (20), 13-33. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8344745>
- Doğan, A. (2020). Abdülhak Hamit Tarhan. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tarhan-abdulkhak-hamit> (Erişim Tarihi: 15.07.2025).
- Enginün, İ. (2006a). *Yeni Türk Edebiyatı -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2006b). Abdülhak Hâmit Tarhan. İ. Parlatır (Ed.) içinde *Tanzimat Edebiyatı* (s. 411-555). Akçağ Yayınları.
- Eradam, Y. (2014). Moby Dick Syndrome: Monomania & Obsessive Compulsive Behaviour in Literature. Zekiye Antakyalıoğlu (Ed.) içinde *History in Western Literature* (s. 535-544). Ürün Yayınları.
- Karaburgu, O. (2012). *Şairin Sahneye Düşen Gölgesi -Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme-*. Kesit Yayınları.
- Karaburgu, O. (2013). Şair-i Âzam Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Tiyatro Yazarı Olarak Dil ve Üslûbu. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 270-287.
- Lingo, S. K. (2012). *Nameless, Inscrutable, Unearthly: An Examination of Obsession in Moby Dick*. [Yayımlanmamış Lisans Tezi]. The University of Maine.
- Melville, H. (2022). *Moby Dick*. (S. Eyuboğlu-M. Urgan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları.
- Okay, O. (1995). Eşber. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 11. s. 459-460. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sewell, M. (2009). *The Ahab Syndrome: Embitterment as Mentall Illness*. http://www.marilynsewell.com/2009/05/the_ahab_syndrome_embitterment/ (Erişim Tarihi: 20.05.2025).
- Tanpınar, A. H. (2003). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Tarhan, A. H. (1297/1880). *Eşber*.

Tarhan, A. H. (1945). *Eşber*. (İ. H. Danişmend, Haz.). Kanaat Kitabevi.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

VandenBos, G. R. (2007). *APA Dictionary of Psychology*. American Psychological Association.

Weiner, S. (1992). Captain Ahab's Disability. *The New England Journal of Medicines*, 326 (15), 1030-1031. <https://doi.org/10.1056/NEJM199204093261519>

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0